

ده نسخه خطی نفیس

در کتابخانه بزرگ آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمته الله نسخه‌های خطی نفیس و کهن فراوان از سده پنجم قمری به بعد وجود دارد که از اهمیت ویژه برخوردارند. در شماره‌های پیشین به معرفی چند نسخه از آن‌ها پرداختیم، و اینک نیز ده نسخه دیگر را - که از کتب مشهور شیعه و در سده ششم قمری کتابت شده است - به شرح ذیل معرفی می‌کنیم:

۱. المبسوط فی الفقه، به زبان عربی، تألیف شیخ محمد بن حسن بن علی طوسی، متوفی ۴۶۰ ق. این کتاب از کتب فقهی بسیار معروف شیعه است. چون که مورد استفاده علما و دانشمندان در هر عصر بوده، نسخه‌های فراوانی از آن در دست است. این کتاب برای اولین بار در سال ۱۲۷۰ ق در قطع رحلی و به خط محمد علی خوانساری و تصحیح حاج میرزا مسیح تهرانی چاپ و منتشر گردید و آن گاه برای دومین بار در هشت جلد به همت انتشارات مرتضوی در قطع وزیری در تهران چاپ و منتشر شد. مؤلف در این کتاب سعی کرده است فروع فقهی را - که مخالفان متعرض شده‌اند - بیان کند. نسخه حاضر شامل نیمی از جزء دوم و قسمتی از جزء سوم کتاب است که از کتاب وکالت آغاز و به کتاب نکاح پایان می‌پذیرد. آغاز نسخه: «بعلمه و من قال لایحکم بعلمه لایمکن الوکیل من ذلک و لم یحکم له بالوکاله حتی یقیم البینه». انجام: «والثانی انه مستحب و لیس بمحذور، اذا دخل».

این نسخه به خط نسخ شمس المعالی بن علی بن محمد المحدثی شاگرد مؤلف در محرم سال ۵۰۷ هـ کتابت شده و در حاشیه علامت تصحیح دارد. نسخه کمی رطوبت

دیده و متن و حاشیه شده است. ۲۲۷ برگ ۲۵ سطری در اندازه ۲۷×۲۰ سانتیمتر دارد و جلد آن از چرم قهوه‌ای رنگ تهیه شده است. این نسخه از نظر قدمت کتابت فوق‌العاده اهمیت دارد و ظاهراً قدیمترین نسخه موجود است. دستخط مرحوم آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته در پایان جزء دوم آمده است؛ بدین شرح: و بعد فقد من الله علی عبده شهاب‌الدین الحسینی المرعشی النجفی هذه النسخة النفیسة من المبسوط لشیخ الطائفة مولانا ابی جعفر محمد بن الحسن الطوسی و هی بخط تلمیذه المولی السید شمس المعالی بن علی بن محمد بن عبدالمحمدی النسب من ذریة محمد بن الحنفیة، و تاریخ الكتابة سنة ۵۰۷ و هی متأخرة عن وفاة المصنّف بسبع و اربعین سنة و لله الحمد و الشکر. ۱۳۷۰ ق. این نسخه به شماره ۲۷۶ در گنجینه کتاب‌های خطی موجود است.

۲. المبسوط فی الفقه، نسخه بسیار کهن و قدیمی است که در سده ششم قمری کتابت شده است. عنوانها مشککی و درشت‌تر از متن است و در حاشیه علامت تصحیح دارد. این نسخه در تملک شیخ احمد احسائی بوده و مهر بیضی و امضای وی در پشت برگ اول نسخه آمده است. پس از او در تملک فرزند شیخ احمد به نام علی بوده است. دارای دویست برگ ۲۵ سطری در اندازه ۱۹×۱۵ سانتیمتر است. جلد آن از چرم قهوه‌ای رنگ ساخته شده است. این نسخه به شماره ۲۵۶۲ در گنجینه کتاب‌های خطی موجود است.

۳. المبسوط فی الفقه، این نسخه نیز بسیار کهن و نفیس و در سده ششم قمری کتابت شده است. از کتاب الخراج آغاز، و به کتاب البینات پایان می‌پذیرد. انجام: «ان شهدت بأنّها فی ملک المدعی اشتراها من عمرو.»
عنوانهای نسخه، مشککی درشت و برگ‌ها کمی فرسوده شده است. این نسخه از کتاب طهارت آغاز، و به کتاب السلم پایان می‌پذیرد.

آغاز: «کثروا به کتبهم من مسائل الفروع و لافروع من ذلك الاوله مدخل فی اصولنا و مخرج علی مذهبنا.» انجام: «و کذلک دوده و کذلک بیع النحل اذا راها و اجتمعت.»
۲۳ برگ از آغاز نسخه نو نویس شده است. این نسخه به مرور ایام در تملک تعدادی از علما قرار گرفته است. دارای ۲۸۳ برگ ۲۱ سطری در اندازه ۲۵×۱۷

سانتیمتر است. جلد آن چرمی و به رنگ قرمز است. این نسخه نفیس نیز به شماره ۲۶۱۳ در گنجینه کتاب‌های خطی موجود است.

۴. کتاب من لایحضره الفقیه، به زبان عربی، تألیف شیخ صدوق، محمد بن علی بن بابویه قمی، متوفی ۳۸۱ ق. مؤلف بیش از سیصد کتاب دارد. این کتاب از کتب چهارگانه حدیثی شیعه است و شامل چهاربخش و ۶۳۶ و یا ۶۶۶ باب و تعداد ۵۹۹۸ حدیث است. این کتاب اولین بار در بمبئی و آن‌گاه به سال ۱۳۲۵ ق در تهران و سپس دوبار در نجف اشرف و چندین بار در ایران چاپ شده است.

این جانب بیش از ۳۵ سال است که با نسخه‌های خطی آشنایی دارم. در این مدت از کتب اربعه کهن و قدیمی شاید تعداد ده نسخه بیشتر ندیده‌ام. نمی‌دانم چگونه است که از کتب فقهی و حدیثی دیگر، نسخه‌های فراوانی از سده ششم قمری به بعد در کتابخانه‌های مختلف وجود دارد، لیکن نسخه‌های کتب اربعه بیش از انگلستان دست نیست. در این کتابخانه تنها دو نسخه خطی وجود دارد: یکی همین نسخه و دیگری پس از این می‌آید. یک جزء از استبصار در نجف اشرف و یک جزء کافی در مشهد مقدس و نیز یک جلد دیگر کافی در کتابخانه مجلس و یک جلد تهذیب در شهرستان دزفول و یک جلد دیگر تهذیب نزد مرحوم علامه طباطبائی بوده که همگی در سده هفتم قمری کتابت شده است. غیر از اینها نسخه‌ای قدیمی از کتب اربعه در جایی ندیده‌ام. با آن که از کتب معروف شیعی است و در مراکز علمی گذشته تدریس می‌شده، نسخه‌های قدیمی آن، قبل از سده نهم قمری وجود ندارد. علامه مجلسی رحمته الله نیز به این مطلب توجه داشته است، لذا دستور داده تا صدها نسخه از کتب اربعه را تکثیر کرده و در محضر وی آن‌ها را قرائت و تصحیح کنند. به هر حال، این نسخه و نسخه بعدی بسیار کهن و نفیس و در سده ششم قمری کتابت شده است و فوق‌العاده اهمیت دارد. با کتاب القضا یا و الحدود آغاز می‌شود و به باب معرفة الکبائر ختم می‌گردد که جزء سوم کتاب به این باب اختصاص دارد. این کتاب به خط نسخ نوشته شده و عنوانهای آن درشت‌تر از متن است. هشت برگ اول نونویس شده و بنابر نوشته پدر بزرگوارم آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته الله این هشت برگ خط مرحوم آیت‌الله آخوند ملا حبیب‌الله کاشانی است که نسخه در تملک ایشان بوده است.

۱۴۸ برگ هیجده سطری در اندازه ۱۵×۲۴ سانتیمتر دارد. این نسخه بسیار ارزشمند به شماره ۲۳۵ در گنجینه کتاب‌های خطی موجود است.

۵. من لایحضره الفقیه، این نسخه همچون نسخه قبل است که در سده ششم قمری کتابت شده و فوق‌العاده اهمیت دارد و جزء چهارم کتاب را شامل می‌شود. خط از همان کاتب و عنوانها با خط مشکی درشت است. نسخه تصحیح شده و چند برگ از پایان کتاب ننویس شده است. جلد آن از چرم قرمز است. موریانه برگ‌ها را خورده و کتاب فرسوده شده است. دارای ۱۶۸ برگ نوزده سطری در اندازه ۱۶×۲۴ سانتیمتر است. این نسخه و نسخه قبلی را این جانب در دو مرحله از شهرستان کاشان، حدود ۲۵ سال قبل، برای کتابخانه خریداری کردم و هم‌اکنون به شماره ۲۱۵۱ در گنجینه کتاب‌های خطی موجود است.

۶. الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، تألیف شیخ مفید، محمدبن محمدبن نعمان حارثی بغدادی، متوفی ۴۱۳ ق. این کتاب شامل تاریخ ائمه دوازده گانه شیعه و معجزات و اخبار و ولادت و وفات و خواص اصحاب و... است. و از کتاب‌های بسیار مفید و مورد توجه است.

آغاز: «فلم یتناکروه و هذا ایضاً ظاهر فی النص علیه بالامامة و الاستخلاف له فی المقام.» این نسخه در حال حاضر قدیمترین نسخه موجود است که در روز جمعه، چهاردهم شوال ۵۶۵ ق به خط نسخ حسن بن محمدبن حسین جاسبی هرازگانی در ۷۵ سالگی نوشته شده است. هرازگان جاسب از روستاهای سردسیر میان کاشان و قم است. عنوانها مشکی درشت، و نسخه تصحیح شده است و کاتب در صفحه پایان می‌نویسد که کتاب را با نسخه سید فضل الله راوندی مقابله کرده و این کار را در روز یکشنبه سی‌ام ربیع‌الاول ۵۶۶ ق به پایان برده است. برگ‌ها کمی فرسوده شده است. جلد آن از چرم قرمز ضربی است. ۲۳۰ برگ بیست سطری در اندازه ۱۹×۱۲^۱/_۴ سانتیمتر دارد. این نسخه ارزشمند به شماره ۱۱۴۴ در گنجینه کتاب‌های خطی موجود است.

۷. اختیار معرفة الرجال، معروف به: رجال کشی، به زبان عربی، تألیف شیخ الطائفه ابو جعفر محمدبن حسن بن علی طوسی بغدادی، متوفی ۴۶۰ ق. بنابر نقل ابن

شهر آشوب در کتاب معالم العلماء، شیخ طوسی اغلاط زیادی را که در رجال کشی به نام معرفة الناقلین وجود داشته، دسته‌بندی و تصحیح و مرتب و تهذیب کرده است. بنا بر نقل صاحب الذریعه در جلد اول، ص ۳۶۵، این کتاب را شیخ در ۲۶ صفر ۶۵۶ ق بر شاگردان خود املا نموده، و بعد به نام رجال کشی معروف شده است. سید رضی الدین علی بن طاووس در کتاب فرج المهموم از نسخه اصل به خط مبارک شیخ طوسی می‌گوید: این کتاب، مختصر کتاب رجال ابی عمرو محمد بن عمر بن عبدالعزیز کشی است که وی اختیار کرده است.

این نسخه قدیمترین نسخه موجود است که به خط نسخ منصور بن علی بن منصور الخازن در روز چهارشنبه، چهاردهم ربیع الاول ۵۷۷ ق نوشته شده و مقابله و تصحیح گردیده و در حاشیه کتاب چنین آمده است: «بلغ المقابلة بقراءة السيد نجم الدين محمد بن ابی هاشم دام توفيقه، کتبه يحيى بن الحسن بن بطريق.» و نیز تملکهای بسیاری در چند برگ قبل از آغاز کتاب دارد که برخی از آنها بدین قرار است: سالم بن عبدالله بن عمر بن سالم بن عبدالله الحسينی، به تاریخ رجب ۵۹۹ ق؛ احمد بن فهد؛ علی بن محمد بن جبلة بن بابويه المجاور بالحائر؛ علی بن احمد بن سلیمان، به تاریخ صفر ۶۵۶ ق؛ علی بن حسن بن محمد العجمی الحائری، به تاریخ ۷۲۴ ق. این نسخه بسیار کهن و نفیس در ۲۰۹ برگ در سطور مختلف کتابت شده و اندازه برگ‌ها $۱۶ \times ۲۳ \frac{۱}{۲}$ سانتیمتر است. جلد آن چرمی و به رنگ قهوه‌ای است. این نسخه را اینجانب، حدود ۲۵ سال قبل، از مرحوم آقای حاج حسین مصطفوی برای کتابخانه خریداری کردم. هم‌اکنون به شماره ۲۶۳۶ در گنجینه کتاب‌های خطی موجود است.

۸. الانتصار، به زبان عربی، تألیف سید مرتضی علی بن حسین موسوی، متوفی ۴۳۶ ق. این کتاب را سید برای امیر، وزیر عمیدالدین تألیف کرده و در آن فروع فقهی را - که شیعه در آنها با سایر مذاهب اسلامی اختلاف دارد - بیان کرده و شامل تمامی ابواب فقه است. نخستین بار با مجموعه الجوامع الفقهية در سال ۱۲۷۶ ق در قطع رحلی چاپ و نیز در سال ۱۳۱۵ ق جداگانه به چاپ رسیده و اخیراً هم در قطع وزیری چاپ شده است. این نسخه بسیار نفیس و کهن قدیمترین نسخه موجود است که با خط نسخ ابوالحسن علی بن ابراهیم بن حسن بن موسی الفراهانی در روز سه‌شنبه

۲۵ ذی القعدة ۵۹۱ ق در شهر کاشان در محله باب ولان کتابت شده است. بر فراز صفحه اول، گل و بوته رنگین و بسم الله با خط کوفی معقلی نوشته شده است. در پشت برگ آغاز نیز نام کتاب در یک کادر به خط کوفی زیبا و طلاکاری آمده است. این نسخه نفیس را در سفری که حدود بیست سال قبل به کاشان داشتم از آن دیار با چند نسخه خطی دیگر برای کتابخانه خریداری کردم.

این کتاب دارای ۸۹ برگ ۲۹ سطری در اندازه $۲۵ \times ۱۹ \frac{۱}{۴}$ سانتیمتر است و به شماره ۳۵۹۸ در گنجینه کتاب های خطی موجود است.

۹. بصائر الدرجات در حدیث و به زبان عربی، تألیف ابو جعفر محمد بن حسن بن فروخ صفار قمی متوفی ۲۹۰ ق. نجاشی و شیخ طوسی می گویند که از صفار، محمد بن یحیی عطار، و محمد بن حسن ولید به غیر از کتاب بصائر الدرجات از آثار دیگر وی روایت کرده اند. و خود او نیز از حضرت امام عسکری (ع) روایت می کند. در نسخه های موجود این کتاب طبق گفته الذریعه اختلافاتی دیده می شود. نسخه حاضر در ده جزء و شامل ۱۸۹ باب است، لیکن بعضی نسخه ها دارای ۱۷۰ باب است. این کتاب نخستین بار در سال ۱۲۸۵ ق با کتاب نفس الرحمن فی فضائل سیدنا سلمان تألیف مرحوم حاج میرزا حسین نوری طبرسی صاحب مستدرک الوسائل در تهران چاپ شده است. آن گاه مرحوم حجت الاسلام حاج میرزا آقا باغمشه ای تبریزی آن را در قطع وزیری به چاپ رساند و سرانجام با تحقیق و تصحیح بیشتر در قطع وزیری در قم چاپ شد. این نسخه قدیمترین نسخه موجود است که به خط نسخ ابی نصر علی بن محمد بن حسن بن ابی سعد طبیب در اول صفر ۵۹۱ ق کتابت شده است. عنوانها مشکلی، و در حاشیه شماره ابواب با شنگرف نوشته شده است. نسخه مقابله و تصحیح شده و بعضی عبارتها را به فارسی ترجمه کرده اند. بر پشت برگ آغاز کتاب تملک عزالدین ابونصر بن محمود بن ابی نصر در ماه صفر ۷۳۰ ق، و نیز تملک مولی محمد علم الهدی فرزند فیض کاشانی به سال ۱۰۸۵ ق، آمده است. همچنین تملک محمد بهاء الدین واعظ بن جمال الدین محمد کاشانی و نیز سید محمدرضوی کاشانی. متأسفانه موریانه نسخه را کمی خورده و فرسوده شده است. ۲۰۳ برگ نوزده سطری در اندازه ۲۵×۱۷ سانتیمتر دارد. این نسخه بسیار نفیس و ارزشمند را این جانب بیش

از بیست سال قبل با تعداد دیگری از نسخه‌های خطی در زمستان بسیار سرد از شهرستان بابل برای کتابخانه خریداری کرده‌ام و تمامی آن‌ها جزء کتب مرحوم شیخ یعقوب بن مقیم درزی بارفروشی در سال ۱۲۵۴ ق بوده است. و هم‌اکنون در گنجینه کتابخانه به شماره ۱۵۷۴ موجود است.

۱۰. *روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن*، به زبان فارسی، تألیف جمال‌الدین ابی‌الفتوح حسین بن علی بن محمد بن احمد بن حسین خزاعی نیشابوری رازی، استاد شیخ منتجب‌الدین رازی مؤلف الفهرست. وی در جوار حضرت عبدالعظیم حسنی در شهر ری مدفون است. این عالم جلیل از دانشمندان مشهور شیعی سده ششم قمری است. در این تفسیر وی پس از ذکر آیات و تفسیر آن به جنبه‌های ادبی و اقوال سایر مفسران و آنچه از روایات استفاده می‌شود و نیز مباحث تاریخی آن می‌پردازند. نسخه موجود از آیه: «*لا یسمعون بها اولئک کالانعام بل هم اضل*» (سوره اعراف) شروع و به آیه: «*و ربک الغفور ذو رحمة*» (سوره کهف) پایان می‌پذیرد. این نسخه بسیار نفیس به خط نسخ ابوسعید بن حسین کاتب بیهقی در روز یکشنبه، دوازده صفر ۹۵۹ ق کتابت شده است. آیات با ثلث مشکی درشت، حاشیه‌های مختصر با امضای عبدالعالی است. در برگ آخر تملک اسحاق بن عبدالملک واعظ در سال ۷۷۳ ق دیده می‌شود. دارای ۴۱۴ برگ ۲۵ سطری در اندازه ۲۹×۳۷ سانتیمتر است. این نسخه بسیار نفیس و کهن را این جانب، حدود ۳۰ سال قبل، در یکی از سفرها از شهرستان قزوین برای کتابخانه خریداری کرده‌ام و هم‌اکنون به شماره ۳۶۸ در گنجینه کتاب‌های خطی موجود است.